

A Szalkszentmártoni Petőfi Sándor Emlékmúzeum Baráti Köre

A honismeret tettekre ösztökélő ereje községünkben is kinyitotta az emberek szívét a szülőföld, a haza, a szocialista Magyarország befogadására. Ezért képesek is tenni olyan dolgokat, amelyek belső indítékból fakadva a közösség javát szolgálják. Erdemes volt tehát megtenni az első lépést, amelyet a HNF Községi Bizottsága kezdeményezett. Erről tanúskodik az 1962-ben írt meghívó:

HNF Községi Bizottsága, Szalkszentmárton — 1962. január 19.

Kedves Barátunk! Most, hogy meghívással fordulunk feléd, ezzel egy szép munkát szeretnénk elindítani. E hó 22-én este 6 órára összejövetelt tervezünk a Petőfi-házban. Az összejövetel célja, hogy elbeszélgessünk mindennapi problémáinkról, szót ejtsünk Petőfiék szalkszentmártoni tartózkodásáról, énekelgessünk azokból a dalokból, amelyeket fiataljaink már nem énekelnek.

Bizunk abban, hogy kellemesen töltjük el az összejövetelre szánt időt. Az is lehet, hogy tovább maradunk a tervezettnél. Ezért arra kérünk, hozzád magaddal pár szem pogácsát, egy kis üvegben pedig bort azért, hogy legyen mivel védekezni az éhség és szomjúság ellen. Szódavízről mi gondoskodunk. Várunk a megjelölt helyen és időben! Mindazok nevében akik ott leszünk.

A meghívásra több mint negyvenen jöttünk össze. A beszélgetés során szó esett a járdaépítéstől kezdve a villanyhálózat bővítéséig mindarról, ami akkor községünk mindennapi életét feszítette. Beszélgettünk a múlttól is. Szóba került a dunai vízimolnáraink által készített túrós csusza, a halászlé, majd a régi közös kukoricafosztás sok kedves emléke, a szőlők végénél levő kunyhók varázsa, a szüret alkalmával főzött bográcsos birkapörkölték orrcsiklandozó illata. A jelen változó életéről is szó került, hogyan tudunk majd a „közösből”, a tsz-ben dolgozni. Hiszen ez volt a legjobban feszítő dolog abban az időben.

Jó volt a sejtésünk; megéheztünk, megszomjajztunk. Hasznát vettük a pogácsának, a bornak. S amikor éjfél felé szétszéledtünk, mi, a népfront vezetői örömmel állapítottuk meg: sok mondanivalója van az embereknek! Nem közömbösek közös dolgaink iránt! A következő összejövetelünk is sikeres volt! Újabbak is jöttek a régiekhez. S ma, ahogyan végignézem a múzeumbaráti kör névsorát, ott látom az első összejövetelen megjelentek nevét is. Így kezdődött el tehát nálunk az a honismereti munka, amely az elmúlt tizennégy év alatt kézzelfogható eredményeket produkált.

A Petőfi Sándor Emlékmúzeum létrehozása

Szalkszentmárton abban a szerencsés helyzetben van, hogy itt találjuk hazánk legnagyobb Petőfi-emlékházát. Petőfi Sándor életében az itt eltöltött háromnegyed esztendő igen jelentős volt. Verseiben itt írta le először a szabadság szót (Csárda romjai).

A lehetőségek úgy hozták, hogy mi is ott kaphattunk hajlékot, ahol Petőfi Sándor élt. Villantsunk fel néhány képet a Petőfi-ház múltjából:

1710-ben építetteti az L-alak hosszabb szárát *bárá Amadé Thade* a Balassiakkal együtt. 1790-ben a szalkszentmártoni birtokkal együtt eladják a Festetics-családnak. — 1810-ben a Festeticsék a beálló vendégfogadót az L-alak rövidebb szárával toldják meg. — 1845—46-ban Petőfi édesapja itt bérleteskedik. Petőfi életének termékeny időszaka ez, 112 verssel, két drámával és egy regénnyel gazdagítja a magyar irodalmat. — 1901-ben a község lakosságának adakozásából emléktáblát helyeztek az épületre. — 1923-ban országos ünnepség keretében nyitották meg a Petőfi-emlékszobát.

Az ünnepségen jelen volt *Ferencai Zoltán* és *Szana Tamás*. 1949-ig rendeltetésszerűen működik a Petőfi-emlékház: mérik a bort és a húst. — 1950-ben a begyűjtési rendszer a saját szolgálatába állítja. Petőfi hajdani lakószobájában tojás- és zsirbegyűjtőhely. A többi helyiségben zöldség, gyümölcs, gabona átvevőhely. A padlás telítve minden évben napraforgóval, kukoricával. Az épület időszakonként mútrágya-raktár és kosárfonó üzem is. — 1956 decemberében az úttörőcsapatnak sikerült megszerezni a szabadkéményes konyhát. — 1961-ben teljes egészében az úttörőcsapat birtokolja az épületet. Úttörőcsapatunk — mely Petőfi Sándor nevét viseli — és a község termelőszövetkezeti parasztjaira alapozott honismereti tevékenység lehetővé tette a múzeum megalapozását.

A honismereti mozgalomban résztvevők éveken keresztül társadalmi erővel gondozták a Petőfi-házat, minden központi, helyi segítség nélkül, és gazdag anyagot hoztak létre úgy Petőfi, mint községtörténeti vonatkozásban. Ezek gondozását, a látogatók részére történő bemutatást szintén társadalmi munkában oldottuk meg. Ez vonatkozik az épület megóvására is.

1969. augusztus 3-án, a költő halálának 120. évében országos ünnepség keretében avattuk fel *Márton László* háromszoros Munkácsy-díjas szobrászművész egész alakos Petőfi-szobrát. A kegyelet koszorúit az ország minden Petőfi-emlékhelye elhozta Szalkszentmártonba ezen a napon. A szoboravatási ünnepség fővédnökségét *Nyers Rezső* elvtárs, az MSZMP titkára töltötte be.

1972. szeptember 24-én ünnepélyes külsőségek között megnyitottuk a szalkszentmártoni Petőfi Emlékmúzeumot. Az ünnepi beszédet *Simon István* Kossuth-díjas költő mondta.

1972. szeptember 26-án — országos rendezvény keretében — találkoztak a Petőfi-emlékhelyek képviselői Szalkszentmártonban, Petőfi Sándor hajdani hajlékában.

Múzeumbarát Körünk általános feladatai

Célul tűztük ki a múzeum munkájának segítségét oly módon, hogy megfelelő propagandát fejtünk ki a múzeum látogatottsága érdekében, valamint részt veszünk a múzeális tárgyak felderítésében, gyűjtésében. Különös gondot fordítunk arra, hogy a paraszti gazdálkodás tárgyi és szellemi emlékeit megmentsük és ezzel is fejlesszük a múzeum gyűjteményét.

Régi vágyunk, hogy gyorsan változó életünk rögzítése érdekében megteremtjük községünkben a szervezett krónikáírást. Ezért kapcsolatot teremtünk a gazdálkodás szerveivel, bekapcsolva a közoktatás, a közművelődés területét is. Természetesen megfelelő segítséget várunk a Községi Tanácstól is. Tevékenyen részt veszünk a Hazafias Népfront által irányított honismereti munkában. Ösztönözzük tagságunkat a kiírt pályázatokon való részvételre. Tervezzük, hogy Bács-Kiskun megye településeire vonatkozó, birtokunkba került emlékeket, forrásokat eljuttatjuk az érdekelt települések honismereti munkáihoz. Irodalmi előadások keretében emlékezünk meg a jeles Petőfi-, nemzeti és nemzetközi évfordulókról, eseményekről. A Baráti Kör tagsága minden évben — a Műemléki és Múzeumi Hónap keretében — időszakos kiállítást rendez, amely Szalkszentmárton életének különböző területeit mutatja be.

Az általános feladataink megvalósítása érdekében — a Baráti Kör közgyűlésének határozata értelmében — évenként minden tagunk vállalja egy (vagy több) tárgyi vagy szellemi emlék összegyűjtését és azt átadja a múzeumnak. E feladat megvalósítása a tagsági feltételt is jelenti.

1974. október 7-én közgyűlést hívtunk egybe, amelynek határozata értelmében 1974. december 27-től egyesületi alapon folytatjuk munkánkat. Elkészített alapszabályunkat a Bács-Kiskun megyei Tanács Kalocsai Járási Hivatala Igazgatási Osztálya hagyta jóvá, s Múzeumbaráti Körünket nyilvántartásba vette. Kinyomtattuk alapszabályunkat, tagsági igazolványunkat.

A Baráti Kör életét egy 15 tagú vezetőség irányítja, amely havonként tartja vezetőségi üléseit. A tagság létszáma ma eléri a 150 főt. Van külön ifjúsági tagozatunk is, amely egyetemistákból, középiskolás diákokból áll. Tagsági díj a felnőtteknek évi 20 Ft, az ifjúsági tagozat tagjainak pedig évi 10 Ft. A Baráti Kör közgyűlését — kivétel a rendkívüli közgyűlés — évenként egyszer hívjuk egybe.

Munkánk jó hatással van községünk közművelődésére. Tagságunk aktivitása és áldozatvállalása kezdeményező ezen a területen. Részt veszünk községünk szépítésében. Két közteret társadalmi munkában hoztunk rendbe és ez adott lendületet a to-

vábbi parkosításnak. A Petőfi-szobor helyén lévő parkot — a hajdani kacsausztatóból — 645 óra társadalmi munkával alakítottuk ki.

Öntevékeny előadásaink hatására alakult meg községünkben a citerazenekar, a népi táncsoport. Összejöveteleinkben 15—20 fő vállalkozik arra, hogy irodalmi műsorokkal tegye színesebbé munkánkat. A Magyar Rádió a múlt év november 28-án „Csöndes magányban keresék tanyát” címmel Petőfi-estet tartott nyilvános felvétel. E műsort ez év január 1-én sugározták.

Baráti kapcsolatot alakítottunk ki a Petőfi-évforduló kapcsán a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúrszövetsége (CSEMADOK) ipolysági szervezetével.¹ Kölcsönös látogatásaink segítik megismertetni a két táj életét, szokásait, hagyományait a néprajz és irodalom területén is.

Otthonunkban, a Petőfi Emlékmúzeumban (Petőfi-ház) jól érzi magát a tagságunk. Meghitt összejöveteleinken sor kerül a gyűjtőmunka során elkészült egy-egy írás meghallgatására. Segítve egymás munkáját, örömmel állapíthatjuk meg, hogy községünk múltja, jelene nem merül feledésbe. A honismereti munka során pályadíjat nyert Szalai *Etelka*, a szalkszentmártoni temetkezési szokások című munkájával. Megjelent nyomtatásban is *Matics Pál: Adatok Szalkszentmárton történetéhez* című írása.

Mások is szorgalmasan végzik a gyűjtőmunkát. A Magyar Úttörők Szövetsége pályázatán országos II. díjat nyert a Vörös selyemzászlós szalkszentmártoni 3143. sz. Petőfi Sándor úttörőcsapat története. Elkészült Szalkszentmárton földrajzi neveinek leírása, Szalkszentmárton közművelődésének története, valamint a Petőfi és szülei Szalkszentmártonban című munka, amely újabb adatokat is szolgáltat a Petőfi-életrajzhoz.

Majsai Károly

Híradás az Angyalföldi Helytörténeti Klub munkájáról

1976. május 7-én a Hazafias Népfront XIII. kerületi Bizottságának helyiségében megtartották az első angyalföldi helytörténeti tanácskozást. A közel száz résztvevő között ott voltak a kerületi párt- és a KISZ bizottság, valamint a tanács képviselői, a történelmi munkaközösség vezetője, a helytörténeti klub tagjai, az üzemi KISZ-szervezetek képviselői, a körzeti pártszervezetek veteránjai. A kerületben folyó helytörténeti munkáról e sorok írója, az Angyalföldi Helytörténeti Klub vezetője számolt be.

A jelentős ipartörténeti, gazdag munkásmozgalmi hagyományokkal rendelkező XIII. kerületben — közsímertebb nevén Angyalföldön — a helytörténeti tevékenység, a múlt tárgyi emlékeinek gyűjtése, történetének leírása az 1960-as években kezdődött el. Először olyan formában, hogy felvetődött egy, a kerületről szóló monográfia megírásának gondolata. Ennek kezdeményezője és a munka gyakorlati irányítója az MSZMP XIII. kerületi Bizottsága volt, s a munka eredménye az 1970-ben megjelent Angyalföldi Krónika lett, szerzője *Fülöp János*.

A valóban rendszeres, széles körű helytörténeti munka Budapest centenáriumára való felkészüléssel indult el. Ekkor jött létre az Angyalföldi Helytörténeti Klub is, amelynek 1971. novembere óta a József Attila Művelődési Központ ad otthont.

Az elmúlt öt évben a helytörténeti tevékenység jellegét az I. Budapesti Helytörténeti Konferencia útmutatásai és ajánlásai határozták meg. Fő feladatuk a kerület életével, fejlődésével kapcsolatos források, emlékek, tárgyi anyagok felkutatását, összegyűjtését határoztuk meg.

A klub tagjai munkások, veteránok, diákok, értelmiségiek köréből tevődnek össze. Az átlagos létszám évek óta húsz-húszonöt. Évente háromszor-négyszer tartunk teljes összejövetelt, a különböző szak- és munkacsoportok tagjai pedig szükség szerint, általában havonta.

Milyen munkát végeztünk az elmúlt években?

A kerület ipari jellegéből adódóan fontosnak tartottuk a különböző üzemtörténeti kiadványok és kéziratok megszerzését. Ez a tevékenység nem volt eredménytelen. 1975. végén 71 angyalföldi üzemről szóló kiadványt gyűjtöttünk össze és he-

¹Erről a Honismeret 1976. 4. számában számoltam be.

lyeztünk el gyűjteményünkben. Ezekről az anyagokról bibliográfiát készítettünk és azt eljuttattuk a kerületi történelemtanárokhöz.

Az üzemtörténet szerves részét alkotják a kerületi üzemi lapok. 1972-től folyamatosan, hat különböző üzemi újság teljes anyagát helyeztük el gyűjteményünkben. A klub néhány tagja a sajtót figyeli és 1972-től évente tíz országos lap cikkeiből állítunk össze angyalföldi sajtórepertóriumot. Egy-egy évben átlagosan 1300–1400 kerületi vonatkozású hírt gyűjtünk össze. Már harmadik esztendeje, hogy az angyalföldi sajtórepertórium egy példányát a Szabó Ervin Könyvtár gyűjteményében is elhelyezzük.

A tevékenység másik jelentős területe a tárgyi emlékek, dokumentumok gyűjtése. Angyalföldi sajtókiadványokat, rölapokat, párt- és szakszervezeti könyveket gyűjtöttünk össze, s külön szeretném megemlíteni a klub jelvénygyűjteményét, amelyben elsősorban a kerületi üzemek törzsgárdajelvényei találhatók. Számuk meghaladja a háromszázat.

A tárgyi emlékek között jelentősek az angyalföldi aprónyomatványok, melyek éves begyűjtési átlaga eléri a 350–400 darabot. Érdekes kultúrtörténeti dokumentumok a különböző — két világháború közötti — polgári iskolai évkönyvek, valamint jelenlegi évkönyvek és különböző nyomtatványok.

A dokumentumok sajátos területét alkotja a fénykép-, illetve fotónegatív-gyűjteményünk, melynek száma meghaladja az ezerötszázat. Munkánk kétirányú. Egyrészt archív anyagokat gyűjtünk, melyeket sajtóból és könyvekből készített felvételekkel és veteránoktól kapott képekkel gyarapítunk, másrészt megőröktjük kerületünk új létesítményeit és a szanalásra kerülő épületeket. A filmek kapcsán szólok a közel 150 darab, kerületünket ábrázoló színes diafelvételtől is. Ezt a gyűjteményt is fokozatosan gyarapítjuk.

Közel háromezer oldalnyi munkásmunkásmozgalmi és üzemtörténeti visszaemlékezéssel rendelkezünk, ennek jelentős része az MSZMP XIII. Kerületi Bizottságának 1961. évi gyűjtéséből származik. A munkások és veteránok visszaemlékezése mellett a kerület iskoláiban hosszú évek óta tanító pedagógusok visszaemlékezéseit is összegyűjtöttük. A visszaemlékezések között jelentős a Helytörténeti Klub hangtára. A munkát 1972. novemberében kezdtük el — ekkor kaptunk egy magnetofont —, s jelenleg közel 40 órányi hangfelvételünk van. Ez elsősorban Angyalföld felszabadulásával kapcsolatos, de készítettünk felvételt a volt VI/2-es¹ elvtársakkal és a Külterületi Munkáskör tagjaival, akik közül jónéhányan rendszeresen résztvesznek a klub munkájában.

A *topográfiai szakcsoport tagjai* az elmúlt években átnézték a Széchenyi Könyvtár térképgyűjteményét és a kerület anyagairól fotódokumentációt állítottak össze.

Iskolai szociográfia készült a Dózsa György út 136. sz. alatti iskola 1913–50 közötti időszakából. A tanulók összetételét és a tanulók szüleinek foglalkozását vizsgálták.

A Széchenyi Könyvtár aprónyomatvány-tárában anyagot gyűjtöttek az 1945/48 közötti időszakról a felszabadulási kiállításához. A felszabadulás harmincadik évfordulójára készülve a Széchenyi és a Szabó Ervin Könyvtárban a Szabad Nép és a Népszabadság 1945–75 közötti számait nézték át és a kerületi anyagot kartonozták. Közel 60 000 lapoldalt néztek át. Elkészült az angyalföldi utcák, terek topográfiai jegyzéke az első utcaelnevezésektől kezdve. Ebben az évben az úttörő- és az ifjúsági mozgalom kutatásával foglalkoztunk, az úttörőmozgalom harmincadik évfordulójára készülve.

Az összegyűjtött anyag bemutatásáról, propagálásáról sem feledkeztünk meg. Az elmúlt években összesen hat kiállításunk volt, a legkiemelkedőbbet 1975. januárjában, a József Attila Művelődési Központban *Angyalföld 30 éve szabad* címmel rendeztük meg.

A Helytörténeti Klub tevékenysége kapcsán külön szólok arról a munkáról, amelyet a kerület általános iskolai tanulói között végzünk a XIII. kerületi úttörő elnökséggel és az úttörőház vezetőivel közösen. 1973 óta minden évben rendszeresen rendezzük az *Ismered-e Angyalföldet?* című rejtélyversenyt. A felhívást összesen minden iskolához — úttörőcsapathoz — eljuttatjuk és októberben megkezdődik a verseny. Minden hónapban öt kérdésre kell válaszolni.

A kérdések változatosan, a kerület munkásmozgalmával, település-földrajzával, kultúrtörténetével kapcsolatosak, sok esetben gyakorlati jellegűek, pl. nemcsak meg kell nevezni a helyét és alkotóját együtt egy kerületi emlékművet, de az őrsnek

¹A Szociáldemokrata Párt VI. kerületi szervezetének 2. csoportja.

el is kell oda mennie és fényképet készíteni az emlékműről, úgy, hogy azon az ős tagjai is láthatók legyenek. Az évek óta tartó játéknak nagy sikere van, évente átlagosan 700—800 gyermek vesz részt benne. Az Ismered-e Angyalföldet rejtvényversenyt minden év májusában kerületi vetélkedővel fejezzük be, amelyen az évközben legjobb eredményt elért ősök képviselői vesznek részt. A XIII. kerületi Tanács művelődésügyi osztályának jóvoltából — ez évben első alkalommal — a gyermekekkel foglalkozó pedagógusokat is jutalmazni tudtuk.

Osszegezve megállapíthatjuk, hogy az Angyalföldi Helytörténeti Klub az elmúlt öt évben jelentős munkát végzett Angyalföld emlékeinek összegyűjtése és megőrzése érdekében. Tevékenységük azonban — főleg az üzemekben és a középiskolákban — még nem elég széleskörűen ismert.

A Helytörténeti Klub ebben az évben elkészítette ötéves távlati tervét, melynek összeállításához figyelembe vette a II. Budapesti Helytörténeti tanácskozás ajánlásait és az elkövetkező években további figyelmet fordítunk az anyaggyűjtésre, a rendszerezésre, a gyűjtött anyagok bemutatására és ismertetésére.

Jelenics József

Iskolamúzeum Csongrádon

A múzeumok bevonása a történelemtanításba nem újkeletű fogalom. Már az 1911. október 20-án kelt kultuszminiszteri rendelet előírta: „... szorgalmazni kell az iskolai történelmi múzeumok felállítását. Ennek feladata: hogy a történelmi múzeum megvessze az iskolai múzeum alapjait...”

Dr. Gyapay Gábor: A korszerű történelemtanítás és a múzeum című cikkében megállapítja: „... a korszerű oktatásnak Magyarországon a múzeumok mindig szerves részét alkották, mert a korszerű tudományos eredmények jelentős részt a múzeumok tudományos műhelyeiben születtek meg, a múzeumok kiállításai ismertették meg az ifjúsággal mind a régészeti, mind a recens történelmi tárgyi emlékeket...”

1975. június 23—24—25-én Debrecenben kétszáz történelemtanár és múzeológus vett részt a Történelemtanítás és a múzeum c. konferencián. A konferencia ajánlásai között olvashatjuk: „... fokozottan segíteni kell az iskolai gyűjtemények, iskolamúzeumok létrehozását és fejlődését.”

Városunkban — Csongrádon — a helytörténeti kutatások kezdetei a múlt századba nyúlnak vissza. A kezdeményezés *Farkas Sándor* gyógyszerész nevéhez fűződik. A városi múzeumot a két világháború közötti időben hozták létre a lelkes tanítók a Központi Elemi Iskola (ma: Kossuth Lajos Általános Iskola) egyik tantermében. E gyűjtemény vetette meg alapját az 1956-ban — dr. Katona Imre, dr. Tari László és Palásti Pál által — külön épületben (Iskola u. 2.) újjászervezett múzeumnak.

Az iskolamúzeum létrehozásának gondolata az 1960-as évek közepén sajátos módon vetődött fel. Az iskola környékének épületei közel azonos időben készültek: a századforduló első és második évtizedeiben. Ennek következtében az 1960-as évek közepén természetes folyamatként kezdődött el a generációváltás.

Az öregszerű elhalása után az unokák, dédunokák egyre sűrűbben kaptak szabad kezét az addig féltve őrzött régiségekre (egy-egy faragott súlykolóra, mángorlóra, díszes rokkára, ritkaság számba menő locsolókorsóra, kéziratok bejegyzéseket tartalmazó imakönyvre, levelekre, fényképekre, pénzekre stb.). A történelmet, néprajzot kedvelő tanárok, tanulók felismerték, hogy az otthon lim-lomnak tartott tárgyakat meg kell menteni a jövőnek, el kell hozni az iskolába. Közben — látva az egyre szaporodó értékeket — egyre több pedagógusban vetődött fel és érlelődött meg az iskolamúzeum létrehozásának gondolata.

A gyűjtésnek és a szervezőmunkának hatalmas lökést adott a helyiség kérdésének megoldása. Az intézet épülete alatt volt egy lomtárnak használt, száraz pince. Ebben — kisebb leválasztással — 12 terem, összesen 200 négyzetméter alapterület látott alkalmassá az anyag elrendezésére, az állandó kiállítás kialakítására.

A következő feladat az volt, hogy szervezettebbé, aktívabbá, tartalmasabbá tegyük a gyűjtőmunkát. Szülői értekezleteken ismertettük elképzeléseinket; az iskola úttörőszervezete úttörő- és kisdobosfeladattá tette a gyűjtést; a tanulók, a szülők, a pedagógusok és a kívülállók által átadott anyag nyilvántartásba vételét az intézethez

tartozó diákokthoz egyik tanára vállalta. Tájékoztatókat tartottunk az iskolamúzeumba való tárgyak, emlékek stb. sokféleségéről; a lelőhelyekről és a begyűjtés legtapintatosabb módjáról.

Az iskolamúzeum gondolatával, munkájával foglalkozó kollektívának társadalmi úton — pénz csak minimális mértékben állt rendelkezésére — óriási feladatokat kellett megoldani. A legnagyobb gondot, a legsokrétűbb tevékenységet a helyiség kiállításra alkalmassá tétele, berendezése, a bútorzat elkészítése igényelte. A központi fűtés csőrendszerének befedése, a szennyvízlevezető csövek szigetelése, a válaszfalak felrakása, a polcrendszer elkészítése, a világítóberendezés szakszerű kivitelezése sokszor szakipari munkát követelt. Az anyag elrendezését elsősorban az összegyűjtött tárgyak, emlékek határozták meg. Az esztétikai elképzeléseket a rajzszaikos nevelők, a didaktikus szempontokat pedig a történelem, a néprajz és a múzeum iránt érdeklődő pedagógusok véleménye alakította ki.

A kollektív munkájának szakszerűségéről, a kiállítás oktatás-nevelésre, közművelődésre való alkamasságáról beszéljen iskolamúzeumunk emlékkönyvének néhány véleménye:

„Az iskola kiállítási anyaga messze túlnőtt egy iskola szűk keretein. Az itt felhalmozott régészeti, néprajzi, helytörténeti, iparművészeti darabok általános érdeklődésre, sőt a szakemberek érdeklődésére is igényt tarthatnak” — állapította meg az Orosházi Szántó Kovács János Múzeum néprajzkutató külső munkatársa.

Dr. Varga József, Csongrád város tanácselnöke 1975. január 16-án tett bejegyzése pedig így hangzik: „Az iskolai múzeum újabb bizonyítéka a tantestület hivatászeretetének. Meggyőződésem, hogy a tanulók és nevelők áldozatos munkájáért mindenki hálás lesz. A rendezés és a gyűjtési munka városunk szeretetének bizonyítása. E egyszerű példa remélem a többi iskolánál is követésre talál.”

A „...gyűjtés gazdag anyagot mutat be a város történelmi életéből — állapította meg dr. Somogyi Ferenc, Csongrád pártbizottságának első titkára 1975. április 1-én, majd így folytatta: „—A honismeret keretében összegyűjtött és jól rendezett anyag... reprezentálja a város és környéke múltját...”

Iskolamúzeumunk a továbbiakban is egyik legfontosabb feladatának tartja az anyaggyűjtést, a múlt idők beszédes bizonyítékainak megmentését. A gyűjtés nemcsak muzeális értékű tárgyakra terjed ki, hanem minden emlékre, leletre, olyan darabra, mely az iskolai ismeretszerzést és nevelést szolgálja. E munkában továbbra is elsősorban az úttörőkre, a szülői munkaközösségekre, pedagógusokra és kívülálló múzeumbáratokra kívánunk támaszkodni, de célnk e kört minél szélesebb társadalmi alapba ágyazni.

Felvetődik nálunk is a kérdés: kiknek szánjuk a kiállítást? Iskolamúzeumunkat *elsősorban* saját és más iskolákkal történő együttműködésre, a közoktatás számára kívánjuk alkalmassá tenni úgy, hogy az állandó kiállításunk anyaga kapcsolatban legyen az általános iskolai történelem, rajz, élővilág, valamint az alsó tagozatos környezetismeret tantárgyak oktatási céljaival. *Másodsorban* közművelődési igényeknek kívánunk megfelelni: a közönség esztétikai, politikai nevelését szeretnénk formálni.

Múzeumunk elsődleges céljából adódik az általános iskolai tanulók tudásszintjéhez igazodó feladatlapok zömének megtervezése, elkészítése. Minden múzeumi órát tartó pedagógusnak, muzeológusnak szem előtt kell tartania,

Részlet a múzeumból

hogy a tanuló akkor aktív a múzeumban, ha felismeri munkájának célját és jelentőségét. Alapvető tényként kell a múzeumi oktatás esetében is leszögezni, hogy alapos és teljesítőképes tudásra csak akkor tesznek szert a tanulók, ha annak megszerzésében és gyakorlati alkalmazásában tudatos erőfeszítéseikkel maguk is tevékenyen részt vesznek. Tehát múzeumunk látogatását úgy kívánjuk megszervezni, hogy minél több lehetőséget tudjunk adni az öntevékenységre, az önálló munkára.

A feladatlapok anyagai múzeumunk emlékeiből indulnak ki, általában kapcsolódnak a helytörténethez, a néprajzhoz, s a honismeret más területeihez. Feladatlapjainknak nem az ellenőrzés az elsődleges céljuk, inkább a munkálkodtatás lehetőségeinek megteremtése, úgy, hogy — pl. írásvetítő segítségével — alkalmasak a végzett munka értékelésére is, amit tanulói látogatás esetében a sikerélmény reményében mindenképpen el kell végezni.

A múzeum bonyolult és információkban gazdag tudáskincsét lehetetlen elsajátítani egy látogatás vagy múzeumi óra keretében, ez senkitől sem várható el. Ezért a látogatók a kitöltött, javított és értékelt feladatlapokat — mint információkban gazdag emlékeket — magukkal vihetik.

Gát László

Honismereti szakkör Alsóságon

Szakkörünk 1965 szeptembere működik, mint „nyelvész-néprajzi” honismereti szakkör.

Mint magyar szakos tanárt, „szakmámnak” megfelelően érdekel a nyelv, a szó, a gondolat. Ebből eredően gyűjtő szenvedélyvel kerestem már több éven át vidékünkön, szűkebb hazámban, Kemenesalján a régi, tősgyökeres szavakat, mondásokat. Elég sok élő szót sikerült is összegyűjtenem.

Úgy gondolom, az anyanyelv ápolása mindannyiunk szent kötelessége! — Az ősi, a táji nyelv megőrzéséből még élnek szerte a hazában, de elhaltukkal elvesz az íz, a táji kifejezés bölcsessége is. Sajnos, 1965 óta már 12 idős alsósági „külső munkatárs” halt meg, és vitte magával a múlt egy-egy darabját, szép kifejezését, mondását... Szép a magyar nyelv! De szép a tájnyelv is, mely anyanyelvünk savát, borsát adja...

A mi iskolánkban már kezd tudatosulni az, hogy ne üldözzön az iskola minden tájnyelvi kiejtést és kifejezést. Természetes, a hangzó rövidüléseket és hosszabításokat, kihagyásokat, diftongusokat javítani kell, de a jó ízű tájnyelvi szavakat védeni!

Jó lenne — ha felhívást vagy biztatást kapnának az ország általános iskolai és középiskolai tanárai — a feledésbe vesző tájnyelvi szavak, szólások, közmondások, mesék, dalok, hiedelmek összegyűjtésére és gyűjtetésére. Mert a mozgalmas élet, a rohamos fejlődés és sok-sok más körülmény megtépázza az anyanyelvet — benne a nekünk legkedvesebbet, a sági anyanyelvet is.

óta Alsóság öregjei gazdagok a népnyelv megőrzésében. Az itteni emberek ma is szeretik a hagyományos nyelvet, a régi szavakat, és szívesen „nyelvészkednek”, magyarázzák, értelmezik sajátos kifejezéseiket.

Nekünk, kései utódoknak a Ságón élt *Kresznerics Ferenc* nyelvész példaadó, követésre méltó munkássága határozta meg szakköri tevékenységünket.

Szólni kívánok *Kresznerics Ferenc*ről, a kiváló nyelvtudósról, szótáríróról, aki 1812. április 8-tól haláláig, 1832. január 18-ig Alsóságon élt, mint plébános. Egyháza büntetésből, szókimondásért ellenállásáért „számúzta” Szombathelyről a komoly tudóst. Ő azonban nem tört meg, sági magányában is dolgozott. A csalódások és megpróbáltatások után kedvenc időtöltésében a kertészetben és méhészetben lelt vigasztalást. A magához térés 3—4 évet is igénybe vett, de mihelyt a múlt fájdalmas csalódásait felejtani kezdte, újra visszatért könyveihez, íróasztalához. Ekkor gyűjtögette egybe saját verseit, legtöbbje hazafias témájú. *Bacsányi* gondolatainak hívője, a nyelvújítás, a nyelvápolás támogatója. Sági tartózkodása idején írta meg legnagyobb nyelvészeti munkáját *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal* címmel.

Nézete az volt: „Az újonnan talált szó bizonyos gyökérből jöjjön, de magyar gyökérből!” — vagy — „idegen szavakkal, régi használt magyar szót ne cseréljünk ki!”.

Kresznerics Ferenc rengeteg szót gyűjtött össze. Kézírt írott feljegyzéseiben számtalan helyen olvashatjuk:

„Hallottam Ságbon”. A lelkiismeretes nyelvész még a dátumot is odairta, hogy mikor hallotta a példaként említett szót. Némelykor még az adatközlő megjelölése sem hiányzott, úgyhogy Kresznerics életműve jelentős mennyiségű tájszót és népi szómagyarázatot tartalmaz. Szótárát a mai tudományos nyelvművelők alapvető műnek jelölik, amely olyan módszerrel készült, hogy európai szinten vált nyelvművelési gyakorlattá.

Szótárához szervesen csatlakozik 1808-ban elkészült, de kéziratban maradt több mint tízezer közmondást, továbbá szólást, népi hasonlatot, babonát és tájszót tartalmazó hatalmas közmondás-gyűjteménye. „Magyar közmondások, Bötű-rendbe szedte Kresznerics Ferenc királyi oktató, 1808.”

Kresznericsnek Alsóságon gyűjtött szavai készítették *Dömötör Sándort*, a szombathelyi múzeum akkori igazgatóját arra, hogy az 1950-es években ezeket a nevezetes szavakat kijegyezze egy későbbi terepmunka céljaira. 1965 nyarán Vas megye „honismereteseinek” sárvári találkozóján ismertet meg közelebbről *Dömötör Sándort* az etnográfus, a Népművelési Intézet akkori főelőadóját. Beszélgettünk... Elmondottam, hogy magam mennyi szót gyűjtöttem már össze Kemenesalján. Fellelkesített és tanácsolta, hogy ezt a munkát kapcsoljam össze Kresznerics Ferencnek „Ságbon hallott” és általa össze-

gyűjtött szavainak felkutatásával. Izgalmassá vált a feladat, hogy vajon megtaláljuk-e községünkben a Kresznerics által 130—150 évvel ezelőtt feljegyzett szavakat?

1965. július 3-án már kapom is a levelet dr. *Dömötör Sándortól*. Részlet a levélből: „Ígéretemhez híven küldöm Neked jegyzeteim Kresznerics Ferenc 1831-ben megjelent szótárából. A feladat az, hogy az idősebb embereket végig kell kérdezni: ismerik-e ezeket a szavakat, kifejezéseket, mondásokat, szerszámokat, szokásokat — ha igen, mit tudnak róla? Amit csak tudnak, mindent leírni!”

1965 szeptemberében szervezeten megindult a honismereti munka Alsóságon.

Munkánk eredményeként az alsósági általános iskolai honismereti szakkör Kresznerics Ferenc születésének 200. évfordulójára a „Ságbon hallott” szavaknak a felkutatásával, összegyűjtésével és magyarázatával, értelmezésével áldozott a nagy nyelvtudós emlékének. (Ezt a munkát a Magyar Nyelvőr 91. évfolyamának 1. száma közölte.)

Most pedig csak címszavasán, de ize-lítőtül felsorolok néhány — a szakkör által már megmagyarázott, elfogadott — magyar szót. Ezek egy része a Kresznerics által hallott szavak gyűjteményéből, a másik részük az általam és a szakköri tagok által összegyűjtöttekből való.

aggítja: „Meg aggítja, hallottam Ságbon Aug. 20-án 1824.” — jegyezte fel Kresznerics. Elvértve, az idősebbek ma is használják a szót. A sági „öregék” állítása szerint valami valakit gyötör, pl.: bánat, szomorúság vagy éppen a szerelem, de ugyanúgy gyötörhet az éhség és szomjúság is. Úgy mondják „elaszik”, aszalódik, elszárad. Az aggit fonnyadtást is jelent.

ápu! „El ápu! a' tojás. Hollottam Ságbon 1826. ápr. 29.” Megromlik kellemetlen szagú lesz (valami, főként tej és tojás) vö. **ápfog:** kellemetlen szagú, lyukas fog.

bodáz: „Ide oda megy, áta-bodába megy. Bodázó szelek mellyek ellenkezőleg fujnak, és a' buza szemeket igen ki verik. Hallottam Ságbon 1823. Jul. 18.” Még jó néhányan ismerik e szó jelentését és ilyen értelemben: „Hol erről, hol arról jön. összevissza járkál — a szél”. Emberről-állatról ebben a jelentésben a **kelebőlál** szó használatos. Megjegyzendő, hogy Kemenesalján nem így mondják ma már, hogy „áta-bodába” megy, hanem **áta-botába**...

bukra: Kresznerics 1825. május 11-én „Ságbon” borfejtőtől hallotta hogy „bukra van a' hordó eleje”. 1818. július 6-án pedig „midőn a' Pajtám fődélét raknák, és a homlokát némellyek igen aláereszténi akarnák, egy ellenkező azt mondá'

De így igen Bukra lesz”. (Írja Kresznerics, könyve I. kötetének 58. oldalán.) Ez a kifejezés egész közhaznúan él még Alsóság népénél. A község lakóinak többsége szőlősgazda, így ma is természetesen hangzik el: „bukra van a hordó eleje”. A pincében a hordókat csántérfákra rakják, és hogy azok arról le ne hengeredjenek, ékeket vernek vagy nyomnak a hordó oldalának. Ha azt akarják, hogy a hordó eleje egy kicsit előbbre billenjen, a hordó hátsó végénél az ékeket jobban aláverik. Ezáltal lesz „bukra a hordó”. Viszont nemesak a hordó, hanem a kapa is állhat bukra — vagy mondják úgy is „bukóra”, amikor a kapafej nagyobb szögben hajlik a kapanyélhez, mint kellene, meg kell igazítani, hogy ne álljon bukra. Izsákfán hallottam: „Vigyázz, mert csakányra áll a kapád!” — Ez a helyzet akkor, amikor a kapa és a nyél teljesen derékszögben áll egymásra.

cafrinka: az olyan nőkre mondják, akik kikapósak, erkölcsileg kifogásolható, ide-oda kacsingató „viseletűek”. A **cafat** kifejezést már elaljasult „nőszemélyre” mondják. „Hol járt ez a cafat?” A cafat másik értelme: darabokra tépett, szakadt ruha. „Cafatokban lóg rajta az ing.” „Május reggelén cafatos, harmatos lett a szoknyája.”

csárma: „Lármás. Hallottam Ságbon 1823. Septemb. 23. Csármáz. Lármáz”. Csármán beszélget. Fiatalabb asszonyoknál, leányoknál hangoskodást, incselkedést, az illendőnél hangosabbat, idősebb asszonyoknál szabadszáfútságot, trágárságot jelent.

dulló: az olyan ember, főleg férfi, aki amellett, hogy buta, még nagyon lusta is. A **dullók** csak a hasukra gondolnak, elpuhult, kövérkés emberek.

émöly, émely: „Apró kelevény, leginkább a borjuk hátán, nyáron a melegben ki fakad, és a kukacok ki bujlik belőle. Hallottam Ságbon 1826. Maj. 1.” A borjak hátán nyári melegben keletkező apró kelevényt, rendszerint felvágják, hogy a genny „vöggye” a kukacokkal együtt kifakadjon, de a nyári melegben magától is felfakad az émöly. A bagócs csipésétől keletkezik.

fonyadó: „Tabescens. it. az a lé, mellyben a nyers kolbászokat ki főzik. Ez a lé zsiros, és a ki patogzott kolbászok miatt töltelések a cselédeknek be rántva adják” — jegyezte fel Kresznerics. — „Sörtvélyeseknek nem jó adni, mert azt tartják felőle, hogy a hasok elszárad, és talán innen nevezik Fonyadónak, így hallottam, Ságbon 1818. Jan. 18.” A **fonyadó** egyrészt kolbászié, amelyet berántva levesként használ fel még ma is néhány család; másrészt — hasonló tartalmat fed — a másodbor, a csiger, amely a kipréselésen, de azért leszűrt szőlőléből víz hozzáadásával készül. (Majdnem ecetes savanyúságú, nyáron szomjúságotlónak kapták a szőlőmunkások.)

fosztor: „Nudatus undique patulus. Noc. senu audivi in Ságbon 20. May. 1816. Te kis fosztor. Ita audivi loquentem puellam 9-a Octobris 1819 alim prolem sic compellantem”. Agrólszakadt, rendetlen, szutykos, szakadt ruhájú, sovány. A hasmenéses, szédelőg kicsisbőre mondják: „Ez is olyan nyavalygós, tolfoszter forma!” Ma már foszter alakban használatos a szó.

gezmét: elégetni való aprófa, töredék, sűrűredék, szalmaféleség, forgács hulladéka mondják. Viszont beestelen emberre sértő jelzőként is használatos: „Gezmét egy alak!”

gurgula: „Az a gömbölyű fa mellyen a parasztok a nehezebb törzszőköket csuszattják tovább, tovább. Cylinder. Így hallottam Ságbon 1817. Aug. 4.” Facsúszató gömbölyű gerenda, olyan hengerforma. A szántást is meggurgulázzák, hengerlik. A kiálló, düldült szemű emberre is használják. „Hű, de gurgulazemű!”

gyihos: főleg fiatal, „tűzről pattant” lányra, menyecskére mondják. A csupa élet, egészséges ábrázat és jól felvágott nyelv jellemzi az ilyen asszonyt.

hegyette, hegyett: „Super, supra, S. I. Hegyettem, hegyetted, hegyette”. Ma is használatos felettem, feletted, felette vagy rajtam, rajtad, rajta stb. jelentéssel.

kalisztál: „a” kerék, midőn agya meg tágulván ide oda binog és tánczot jár. Hallottam Ságbon 1824. Jan. 17.” Szekér, taliga, talicska, de még kerékpár kerékére is mondják, hogy **kalisztál**, amikor „nyolcas” van benne. Tehát a kereke inog, vagy inog-binog.

karélat: „Qyratura, ratulatura. p. o. Mikor gabonát rostálnak, ha tiszta igen, nincs karélatja. Hallottam Ságbon 1817. Jun. 26. egy rostáló paraszt asszonytól.” A rostálás alkalmával a tiszta gabona kö-

rül keletkezett törekreteg. Szelelőrosta után kézirostával megkarélozzák a magot. A rostát kőralakú mozzgatással himbálták a kézben. Így keletkezett a karélat, vagyis az egy labomba „összehidródt” törekekkel vegyesen levő szem, tiszta mag. Ha ezt leszedték a halomról, akkor mondták azt, hogy „nincs a gabonának karélatja”. E szó használatáról már csak az őregebbre tud.

kenderlátó: „Mustrának haza-hozott kender az áztatóból, hogy meg lássák, ha jól elázott a kender, vagy nem. Hova mégy? — Kender-látóért. Hallottam Ságbon 1813. Oct. 3.” A mocsolákban érlelt kenderkévéket vasárnaponként ellenőrizték az idősebb asszonyok, megnézték, hogy mennyire munkálható már az áztatott kender. Egy kis **mustrát** hazavitték belőle, kiszáritották és a tilidőn megilletve kipróbálták. A kenderlátó egyrészt az áztatóhoz való kimenetel neve, másrészt a **mustráért** való kimenetelt jelentette.

kóral: „kukoricza” krumpli” szőlő” ’sa’t. megszédése után öszve keressé a mi hátra maradt: lécskál. Kóraló: lécskáló. Kórasz: idem ac kóral”. A betakarítás utáni elhagyott termést összeszed. Régi szokás szerint kukorica, gyümölcs és szőlő megszédése után a száron, ágon, tőkén maradt termést a **császkalók**, **mászkalók**, **kerességek** szabadon összeszedhetik bárki földjén is. — A Sághegyen novemberben **kóralják** a „szentmártoni” szőlőt. (Márton nap utáni.) Ez a tőke oldalhajtsáin késve fejlődött termés. Ezek a fűrtök (bilingek) a fitytyhajtsákon később fejlődtek ki: mivelhogy a virágzásuk is késői volt. Ezek a fűrtök nem érnek be, bogyójuk savanykás. A lécskáló ember éhenkórász, kéregetős, mászkáló valaki, de lehet mindent megbecsülő, takarékos, mindenből pénzt csináló ember is. A lécskál szó a Rábától nyugatra és északra ismertebb.

mocsolák: A kenderkévék áztatásához megásott gödröket neveztek így. Ezekbe a mocsolákba feljött a talajvíz. A mocsolák azt a célt szolgálták, hogy az egymásra rakott kenderkévék jól „megáztódtak benn”. A kender rostjai a mocsolák poshadó vízében jobban szétmállottak. A mocsolákat a „régii ságialk” hitványabb szekeroldalakkal, deszkákkal fedték be és követ meg külön le is nyomatták az egymásra rakott kenderkévéket. Már a nehezekeket azért is rá kellett tenni a mocsolák nyílására, hogy ezzel a nyomattékkal még jobban elbuktatassák a kévéket. A kenderkévék több napon át érlelődtek a posványos mocsolákban.

paláczol: (palázul): Egyik ember a másikat igaztalanul bántja, rágalmozza. Manapság **palázul** alakban használatos.

páznát: „Egy köz-föld, mellyet az aratók egyszerűen föl szoktak fogni” — írja Kresznerics. „Páznátos: A’ ki az aratók közül alol arat, és a’ többi utána. Így hallottam Ságbon 1920. Sept. 30.” Ma is ismeretes ez a szó. Egy napi munka alatt megmunkált földterület. Ma egy páznátot kaplátam; egy páznátot adtam neki aratni.

sarmalódik: „Utánnam —; utánnam jár, mint a’ ki valamit kérni akar. Hallottam Ságbon 1823. Apr. 27.” Altalánosán ismert szó. Erőszakosan kunyerál, könyörög, csingálódik, akaszodik, nem hágy békén.

szeme széke: „Az volt a’ szemé széke: igen kedvese. Hallottam Ságbon 1823. Márt. 8.” A szeme széke a szem legszebb, leg-

becesebb része. A gyerekek szerint a húsvéti tojás legértékesebb része a széke (szike), sárgája. Főtt tojás esetében a széke kedvenc falatot is jelent. A szemé széke kifejezést csupán az idősebbek ismerik.

tonka: „Hegyes szarv megtonkul. Hallottam Ságbon 1826. Máj. 8.” Fialtal borjak szarva egymás dőfködésekor gyakran le-

török. De tönkremehet a kés pengéjének (plingájának) vagy a kaszának az éle is. Elmegy az éle, megtonkul. Hű, de tonka a késed! Csúnyán megtonkult ez a borjú!

votyongó: Nem értékes, elhullajtott, de azért összeszedése alkalmas holmira mondják Ságbon. Itt még maradt egy kis votyongó száma, gerebjezzük össze!

Ezek a szavak még élnek a sági nép ajkán, persze jobbra az idősebbeknél, de sajnos lassan feledésbe merülnek, ha felszínen nem tartjuk őket. Eppen ezért nagyon fontos, hogy minél több általános iskolában foglalkozzanak a népnyelvi „kincsek” összegyűjtésével! Allíthatom, a tanulók örömmel végzik ezt a munkát. Szinte büszkék arra, hogy ők ilyen komoly „nyelvi feladatokat” oldhatnak meg. Valóságos „vadászatot” rendeznek, s a szakköri foglalkozásokra hozott „ritka zsákmány”-nak nemcsak a szakkör vezetője örül, hanem a tagság is.

Ne higgyük azt, hogy az általános iskolásokat nem érdekli egy-egy szó jelentése, értelmezése, a mindennapi beszédben való alkalmazása! Érdekli őket! Igaz — azt is meg kell mondanom —, hogy az általános iskolában csak a jobb képességű tanulók élvezik különösebben az ilyen irányú szakköri tevékenységet. A gyengébb képességűek inkább a gyűjtőmunkában vehetnek hasznos feladatokat.

Szakkörünk állandó feladata Alsóság és környékén használt tájszavak, szó-lások összegyűjtése, de állandó feladata a szavak magyarázata is. Magnószalagra veszünk minden alsósági történetet, népszokást, boszorkánytörténetet, különös figyelemmel kísérjük a vidék nyelvjárási kiejtését.

Nem dicsekvésből, de megemlítem, hogy nagyon sok „adatszolgáltatónk” van, aki segít nekünk és a szakkörös gyerekeknek a múlt minél jobb és sokoldalúbb megismerésében. 1965-től kezdődően, már több mint 700 oldalt kitevő „anyag”-gal bővítették gyűjteményünket ezek az idős ságiak. Továbbá: majdnem 3 ezer méter magnószalagon rögzítettük kiejtésüket, tájnyelvi értékeinket. (Erről kifejtettem gondolataimat a Műv. Minisztérium módszertani folyóiratában, a Magyartanítás X. évfolyam 4—5. és a XI. évfolyam 2. számában.)

Ma már a Kresznerics által Alsóságban gyűjtött mintegy 110 szóból 45-öt nem ismernek, nem használnak a faluban. Ezt a körülményt azonban nem tekinthetjük az alsósági nyelv elszegényesedésének, mert új szavak tömege tódult az elfeledett, elavult szavak és kifejezések helyére. Viszont van néhány olyan szó is, amely izes, szép hangzású volt és veszendőbe ment. Ezekért kár.

Azt hiszem helytálló a megállapításom: *a múlttal való foglalkozás — mégha nyelvi vonatkozásban is — a jelenhez való kötődésen keresztül a jövőt készíti elő.*

Zongor Ferenc

Cserelapis lepedőszél (Szilágyballa)